

Рецензия

За кандидатурата на доц. Добринка Драгиева Парушева

в конкурса за длъжността професор в областта

3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Науки за културата – Историческа антропология на политическата култура).

обявен от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

Документите, представени за конкурса, отговарят на изискванията. Приложена е както справка за научните трудове, така и за преподавателската и международна дейност на кандидатката, наред с изискваните биографични и образователни данни. Анотацията представя адекватно съдържанието на трудовете ѝ, приносите са вярно описани. С една дума, уверих се, че конкурсът може да бъде проведен според закона и правилника на Пловдивския университет.

Познавам доц. Парушева от години като уважаван и търсен учен, основно изявен в областта на историческата антропология. Мнението за преподавателската ѝ дейност сред колеги и студенти е високо. Впечатление правят международните ѝ контакти и научни проекти, които се дължат както на широкия наднационален фокус на изследванията ѝ, така и на познаването на различни, най-вече балкански култури, а и не на последно място, на няколкото езици, които добре владее.

В представените за професурата трудове се очертават две основни теми. Една от тях, това е градската антропология, с основна насоченост към балканския град и в частност Пловдив. Тези трудове свидетелстват за способността на Парушева да съчетава работата върху документи и архиви с теренните наблюдения и да достига до оригинални наблюдения. Тези изследвания завършват един цикъл от по-ранни занимания на авторката и подготвят новия период на творчеството ѝ, свързан с реконструкцията на българската политическа култура от преди век.

Нека спомена и няколкото представени статии, публикувани в български и чужди издания, които анализират по-общата тема за балканската политическа култура, характерна за региона - клиентелизма, водещата роля на семейството, популисткото презрение към елитите. Те са подготовка за основния труд, представен за конкурса, а именно монографията „Долу правителството, да живее карикатурата!“ . В него през казуса на българската политическа карикатура от началото на 20ти век и нейната роля в публичния живот на младата демокрация, Парушева си поставя една по-голяма цел: да реконструира политическото въображаемо на укрепващата национална общност.

Въпросното понятие, както го показва авторката, предполага интердисциплинарен изследователски подход. От една страна трябва да бъде анализирана със средствата на историографията епохата - дебатите, политическите борби, международните отношения. От друга, тя възкресява всекидневните практики в младата държава, представите, взаимоотношенията, скандалите, надеждите - и тук Парушева прибегва до методите на социалните науки и най-вече споменатата историческа антропология. От трета, карикатурата като форма на политическа комуникация, е рожба на модерните медии, което за въпросната епоха означава – на

пресата. Тук пък Парушева проявява умението си да прави медиен анализ на основните издания от периода – на първо място в „Българан“, където се извява най-талантливият автор на епохата, Александър Божинов, но също „Барабан“, „Смях“, различните варианти на стенния лист „Папагал“ и други издания, които публикуват карикатури. Не на последно място авторката умело анализира визуалната страна на карикатурата като специфичен тип послание за бърза и контекстуална употреба. Нека отбележим, че понятието „въображение“ идва от образ, т.е. визуализацията е основополагащ елемент на политическото въображаемо. Монографията е снабдена с обилен илюстративен материал, което я прави още по-убедителна и ценна за опознаване на епохата.

Авторката задълбочено анализира понятията, с които си служи – политическа култура, въображаемо, визуално, медийна комуникация и тъй нататък, позовавайки се на огромен брой световни учени. Наред с това тя добре познава всички най-важни български изследвания по въпросите, които повдига, а не рядко хвърля мост и към свои собствени трудове. Монографията показва начетеност и разбиране и заедно с това дори сложните теми са представени ясно и разбираемо.

За Парушева българската политическа действителност от началото на ХХ век е до голяма степен персонализирана. Партиите не се различават особено по идеологията си, защото социалната им база е една и съща. В резултат на това политическата борба се състои основно в битка за това кой да се докопа до властта и да разпределя държавните блага. У нас, както и в останалите балкански страни, основна характеристика на модерната държава е в това, че тя създава клиентела на управляващите, която впоследствие подкрепя съответните политически партии, откъдето и антимодернизаторския дух на младите нации: държавата и нейните дейци се мислят като нещо чуждо, внесено отвън. Това усещане пронизва и карикатурите на периода. Авторката не открива принципни критики или пък симпатии дори към социалисти, земеделци или радикалдемократи, които имат претенциите за една по-голяма идеологичност – нападите срещу техните лидери също са най-често лични 153-4.

Ако „всички политически партии се стремят към властта и я употребяват по сходен начин“ 230, значи разликата е само в персоналните качества и недостатъци на тези, които ги оглавяват. Това има своя непосредствен ефект върху карикатурите: те нападат не идейни позиции, а лични недостатъци – „колебливостта на Иван Ев. Гешов, стигаща до страхливост, злоупотребите на ген. Рачо Петров, слабостта на Никола Геннадиев към жените, политическата „гъвкавост“ на Михаил Такев, множеството лични кусури на княз/цар Фердинанд“ 228.

Тази персонализация е в тон и с жанровата особеност на карикатурата, която следва да бъде бързо разчетена и често води до стереотипирането на своите герои. Фердинанд разпознаваме по големия нос, любовта към лукса и празненствата, както и това, че не се застоява особено в царството си. Такев е винаги с цилиндър, простодушният Рачо Петров има огромен мустак, страхливият Гешов непременно е рисуван заедно със заек, Радославов не се разделя с любимия му бастун и пр.

Що се отнася до българския народ, той непременно е изобразен като някакво добиче – кон, който насилват, многострадално магаре, което Фердинанд стриже. Противопоставката на целокупния народ и елитите след години ще наречем популизъм; за епохата е по-разбираемо определението на Алеко Константинов: „всички са маскири“. Фигурата на народа през годините ще се използва отново и отново от политическите демагози, които ще оглавяват недоволството му и ще гromят елитите, възползвайки се от политическата неразвитост и пасивност на българското гражданство.

Пресата в началото на ХХ век е друг център на изследването. В началото на века вестникът е скъпа стока, а и процентът на неграмотните е висок, което поставя пред авторката въпроса за това какъв ефект върху конструирането на политическото въображаемо е имала карикатурата. С тиража си от 2100 екземпляра в „Българан“ едва ли е можел да влияе сериозно върху общественото мнение. Тук идва ролята на кафенето и други подобни места, където хумористичните издания са предават от ръка на ръка и където визуалното послание се преплита с вица, слуховете, майтапите. Простото и бързо „четивно“ послание на карикатурата я прави удобен участник в подобна квази-фолклорна комуникация.

Споменатите стенни листове от типа на „Балкански папагал“ (гледани безплатно от посетителите на кафенето) са елемент от подобна употреба. Парушева показва, че България тук се вписва в една световна тенденция от края на ХІХ и първата третина на ХХ век, а именно „медиатизацията на политиката“ 209. „Българан“ пренася у нас теми, техники, послания на немския „Simplicissimus“, папагалите – на италианския „Il Pappagallo“.

Исторически монографията проследява два периода в развитието на политическата карикатура: до войните и по време, както и след тях. Ако през първия хуморът е по-ведър и незлоблив, насочен главно към вътрешнополитически теми, във втория сатирата сякаш е мобилизирана за целите на фронта. Стрелите на критиката се насочват към военните противници, които в хода на балканските и световната войни се менят: съюзниците стават разбойници, покровителите – изедници.

В тази част Парушева изследва начина, по който карикатуристите изграждат образа на другия – далечния друг като баба Европа, Джон Бул, френската Мариана и близкия – на гърка, румънеца, сърбина. Техниката на стереотипиране е същата, просто обърната навън. Гърците са възприемани като скъперници и мошеници, а сърбинът се идентифицира с образа на свиня, тъй като отглеждането на свине е един от основните поминъци в Сърбия. Срещаме румънеца с дългата бродирана риза и цигулката или гърка Яни в традиционна фустанела и характерни обувки с помпони. „Сръбският крал Петър обикновено е облечен с опърпана военна униформа, докато черногорецът Никола винаги носи широк традиционен пояс, в който са затыкнати или оръжие, или вилица и лъжица, или пък, ако в пояса има оръжие, прибор за ядене често се подава от ботуша му“. 128 „С други думи, образът на Другия в карикатурите отразява чувствата, които доминират в българското общество по отношение на съответния съседен народ в даден момент.“ 147

Този момент в изследването е особено интересен. От една страна разбираемо е в момент на изпитание нацията да се обедини не само около позитивните си цели, мечтите си за териториални завоевания, но и около подигравателното отношение към враговете. От друга страна дали това люшкящо се единство не напомня с нещо на предния период – на онова популистко единство, когато карикатурата съчувства на народа-добиче и обявява всички там горе за маскири. Тия маскири ту са враговете, с които воюваме, ту другите врагове, които „преяждат с Македония“, ту отново собствените политици, загубили катастрофално войните. В това тотализиращо отношение като че ли определена роля изиграва карикатурата от онова време.

„Долу правителството. Да живее карикатурата!“ Добринка Парушева оригинален принос към разбирането на българската политическа култура. През карикатурата е представен публичния дебат в началото на ХХ век, партиите, настроенията, мъчителното развитие на демокрацията в България. Авторката чудесно

познава материала си, както и огромната книжнина по няколко перспективи, които съдържа изследването ѝ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След запознаване с представените в конкурса материали и научни трудове, анализ на тяхната значимост и съдържащите се в тях приноси, давам своята **положителна** оценка и препоръчвам на Научното жури да изготви доклад-предложение до Факултетния съвет на Философско-исторически факултет за избор на доц. Добринка Парушева на академичната длъжност „професор“ в ПУ „Паисий Хилендарски“ по: област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Науки за културата – Историческа антропология на политическата култура).

Въз основа на всичко това убедено подкрепям кандидатурата на доц. Парушева за заемането на длъжността професор в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Науки за културата – Историческа антропология на политическата култура).

София 08 09 2023

Проф д-р Ивайло Дичев